

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAGI BALALARDI MUZIKALIQ TÁLIM ARQALI ÁDEP-IKRAMLILIQQA TARBIYALAW

Ulíkpanova Aynur Kadirjaqsievna

Ájiniyaz atındagı Nókis mámleketlik gedagogikalıq institutı
“Mektepke Shekemgi tálım” kafedrası. Stajyor-oqıtıwshı.

Omarova Anar

Ájiniyaz atındagı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı
“Muzikalıq tálım” kafedrası assistent oqıtıwshısı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10724517>

Annotatsiya. Bul maqalada muzika hám onıń muzikalıq tálım arqalı ádep ikramlılıqqa tárbiyalaw, jeke insannıń rawajlanıwındaǵı áhmiyeti haqqında sóz etilgen.

Gilt sóz: muzika, tárbiya, kórkem-óner, mádeniyat, ádeplilik, milliy mádeniyat.

MORAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN THROUGH MUSICAL EDUCATION

Abstract. This article talks about the importance of moral education through music and musical education in the development of a single person.

Key words: music, education, art, culture, manners, national culture.

НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ МУЗЫКАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ

Аннотация. В данной статье говорится о значении нравственного воспитания посредством музыки и музыкального образования в развитии отдельно взятой личности.

Ключевые слова: музыка, образование, искусство, культура, нравы, национальная культура.

Muzika mádeniy turmısımızda jeke insanniń rawajlanıwında úlken áhmiyetke iye bolatugın kórkem óner túri bolıp esaplanadı. Muzika tárbiyası ádeplilik tárbiyasınıń tiykargı hám qıyın tárepleriniń biri bolıp átiraptaǵı gózzal nárselerdi tuwrı pikirlewge hám qádirlewge úyretedi.

Muzika insandı joqarı sezim menen qurallandıradı hám mádeniy dún`ya qarasin qáliplestiredi.

Muzika insan qálbine kúshli tásir kórsetiw imkaniyatına iye bolıp, oqıwshılardı ádeplilik álemine alıp kiriw hám tárbiyalawdıń zárúr quralı bolıp esaplanadı.

Milliy mádeniyatımızdıń ullı tulǵası Abu Nasır Farabiy «Bul tek deneniń sawlıǵı ushin paydalıdur» degen edi. Babamız Shayx Sadiy bılay degen edi. «Muzika adam ruwhınıń joldasıdur». Muzika insanga tez tásir etiwshi emotsional kúshli aktiv rawajlandırıwshı qural bolıp esaplanadı. Insan qosıq penen ananıń háyiwi arqalı tanısıp, bir ómir qosıq namadan zawıqlanadı hám kúsh aladı.

Qosıq ruwhtıń ajralmas bir bólegi bolıp esaplanadı. Qosıq namadan túrli azıq alıw ushin insan joqarı mádeniyatlı, kewli taza, gózzallıqtı seze alatugın, óz kásibine, ana watanga mehir qoygan boliwi kerek. Sol sebepten oqıwshılarda insan mádeniyatınıń ajralmas bir bólegi bolgan muzika mádeniyatına tárbiyalaw, muzika tárbiyasınıń bas maqseti bolıp esaplanadı.

Usı maqset hám waziypalardı ámelge asiriw, oqıtıwshılardıń professional hám ádeplilik táreplerinede baylanisli boladı. Hár qanday kórkem-óner xizmetkeri mekteplerde qosıq sabaqların

alip bara almaydi. Buniń ushin qosiq oqitiwshisi óz kásibine hám balalarga mehir qoygan, joqari mádeniyatlı, dún`ya qarasi keń bolgan insan boliwi kerek.

Ol pedagogika, psixologiya, balalar fiziologiyasi, etika hám estetika teoriyasi, muzika teoriyasiniń ámeliy tarawlariniń qosiq oqitiw, metodikasi páninen tereń bilimge iye boliwi kerek. Qosiq oqitiwshisi, qosiq nama, kórkem óner teoriyasi hám ámeliy tarawlardan jeterli dárejede bilim, kónlikpe hám tájriybege iye boliwi kerek. Yagniy ol hám sázende, dirijer, atqariwshi sipatında is kóriwi lazim. Qosiq oqitiwshisiniń dóretiliwshiligi sonda ol bir saatlıq sabaqta stsenariy avtorı, oniń atqariwshisi, rejisseri sipatında is tutadı. Sonlıqtanda qosiq sabagi kórkem óner sabagi delinedi. Mektep turmisında qosiq oqitiwshisniń barkamal a`wladti ta`rbiyalawda xizmet dárejesi keń.

Mektepten tisqari muzika tárbiyasi túrlerin shólkemlestiriw, kórkem óner ğayratkerleri menen ushrasiwlar, folklor qosıqlardan kontsertler, shayirlar menen ushrasiwlar, «Nawriz», «Álipbe», «Ózbekstan watanım meniń», kórik tańlawlari, bayramların shólkemlestiriw, qosiq sabağın oqıtatuğın mugallimge júklenip oniń wazıypasi bolıp esaplanadı. Sonıń menen birge mektepten tisqari balalar teatr, oqıwshılar sarayları menen baylanısta bolıp talantlı oqıwshılardı olarga tartıw hám olardıń xızmetin mektep turmisında qollaw, qosiq páni oqıtıwshısınıń wazıypası esaplanadı. Ózbekstan Respublikasınıń «Tálim haqqında» ği nızamında toğız jilliq uliwma orta tálim jurtlarındağı bárshe oqıw pánleri qatarı qosiq páni boyınshada tiyisli konsepsiyasi islep shıgarıldı.

Demek jańa bağdarlama mazmunında sabaq ótiw ushin, qosiq oqitiwshisi óziniń muzika teorialıq bilimlerin tereńlestiriwi kerek, sonlıqtan mámleketimizge barkamal a`wladti ta`rbiyalawda, Watangá muxabbat ruwında tárbiyalawdıń áhmiyetli bir bólegi insandı mádeniy ruwhta tárbiyalaw máselelerin sheshiwde, jámiyet hám mámleketimiz tárepinen qoyılğan úlken júkleme qosiq oqitiwshisiniń aldına qoyılğan wazıypa bolıp tabıladı. Muzika táliminiń sapalılığın támiynlewde, muzika pánine bolğan qiziqiwshiligin ósiriwde, oqıtıwshi jetekshi bolıp esaplanadı.

Bul pán muzika tárbiyasi dúzilisinde úlken áhmiyetke iye. Sebebi balalardı aqıllı hámde ádepli bolıp rawajlanıwında úlken unamli tásir kórsetedi. Sonıń ushin qosiq sabagin eń aldingi tárbiya sabagi deymiz. Búgingi kúnde muzika-insandı qalıplestiriwde zárúr orin tutadı, oniń sezimin hám fiziologiyasına aktiv tásir kórsetedi. Uliwma tálim mektepleriniń tiykargi wazıypalarınıń biri bolıp, oqıwshılardı pikirlew hám oylawga úyretedi. Bul wazıypanı ámelge asiriwda qosiq sabagi úlken áhmiyetke iye. Bunda oqıtıwshi balalardı málim bir muzika shıgarması menen tanıstırıp, oni tásirli janlı qılıp, atqara bilip, oqıwshılar diqqat itibarin shıgarmaga awadaradı, olardıń sóz buwinların aytiwin ósiriw pikirlew qábiletin, dún`ya qarasin keńeytedi, emotsional oy sezimlerine aktiv tásir etedi. Qosiq sabaqlariniń mazmunında tek gana ózlestiriw emes, bálki rawajlandiriw, estetik mádeniyatin qalıplestiriw, basqa ishki oy sezimlein rawajlandiriw, folklor qosıqlardı kóbirek tıńlaw názerde tutiladi. Oqıtıwshiniń aldına barkamal a`wladti ta`rbiyalawda bir qansha wazıypalar qoyıladı.

Berdaq Ğarğabay ulı Qaraqalpaq xalqı ullı shayir sipatında ham Qaraqalpaq xalqında baqsishiliq ónerin mádeniyatimiz benen kórkem ónerimizdi rawajlandiriwda girewli orni bar “ Berdaq baqsı mektebine ” tiykar salğan ataqlı baqsı ustaz sipatında jaqsı biledi ham tán aladı.

Ilimpaz alimlarimizdan: Q. Maqsetovtiń Qallı Ayımbetovtiń Kamal Mambetovtiń, Qırqbay Bayniyazovtiń, Asen Alimovtiń, Tájigúl Adambaevaniń, Ismail Sagitovtiń, Abdusait Pahratdinovtiń ham tagi basqada kórkem ádebiyat ham kórkem óner izertlewshilerimizdiń miynetlerinde keńnen óz sáwleleniwini taptı.

Maqala, statyalar kitaplar, oqıwlıq ham qollanbalarda jazılıp ham keń jurtshiligimizge taralıp kelmekte.

Kandidatlıq, doktorlıq, miynetler jazıldı ham bir qansha manografiyalar ham izertlewler júzege keldi. Misaliga: N. Dawqaraev “ Berdaq shayir ” (1950–jil) M.K. Nurmammedov “ Berdaq velikiy poet karakalpakskogo naroda” (Tashkent 1977– jil) I.T. Sagitov “Sayra búlbilim ” (1976 –jil) A. Murtazaev .” Berdaqtiń “Aqmaq patsha ” poeması (Nókis 1979 – jil) , Ó. Alewov. “Pedagogicheskoe vzglyadiy” Berdaxa (A.K.D. Tashkent 1976-jil) M.Tilewmuratov“Произведение Бердаха, как источник по истории Каракалпаков (А.К.Д. Нукус 1967г) B. Qurbanbaev “ Berdaq ijodi ” (Toshkent 1977 jil) siyaqli ilimpazlardan Q. Ayımbetov, K. Maqsetov, A. Alimovlar Berdaqtiń baqsishiliq óneri tuwralı kólemli statyalar, maqalalar, izerlewler alıp bardı ham óz miynetlerinde jazıp kitaplarında keńnen orın berdi.

Qaraqalpaq xalqiniń ádiwli perzenti, ullı shayir ham ataqlı baqsı Berdaq babamız tuwralı elede kóplegen táriplewler jazıla beredi ham izertlewler alimlarimiz tárepinen alıp barıladı.

Muzika tárbiyasında jańa metodlardı islew, turmis hám kórkem óner ortasındagi úziliksiz baylanıstı, muzika mádeniyatiniń mazmunı hám mánisin sáwlelendirip, túsindiriw maqsetinde anıq hádisler hám misallardan paydalanıw zárúr.

Eger kórkem ádebiyat sóz benen, súwertlew óneri reńleri menen, oyın óneri háreketi menen sáwlelense, muzika basqa, muzikalıq seslerde payda bolgan dawıs qurallarında sáwlelenedi.

Joqarında kórkem óner túrlerin kóriw hám esitiw arqalı qabil etsek, muzikani tek gana tińlaw arqalı gana qabil etemiz.

Muzika balalarga aktiv emotsional tásir kórsetedi, quwandıradı hámde dóretiwshilktegi keshirmelerin oyatadı. Jaqsı mazmunlı, qızıqlı qosıq sabagı balalardıń sharshaganın shıgarıp, kórkem mádeniy azıq aladı, shadlı, quwanışlı bolıp shıgadı. Qullası, qosıq sabagı óziniń aktiv psixologik tásiiri menen basqa pánlerden pariqladı.

Sunday-aq qosıq sabagı basqa pánler menen úziksiz baylanısta. Súwretlew kórkem óneri, ádebiyat, ana-tili, tariyx, pedagogika, psixologiya, vokal, ritmika, anatomiya hám tagi basqalar.

Bular qosıq sabagin turmis penen baylanıstırıwga, mazmunlı, qızıqlı qılıp sabaq alıp bariwga járdem beredi. Qosıq sabaginiń dúzilisi úsh tiykargı xızmetten turadı` muzika tińlaw, muzika sawatı hám xor bolıp (birlikte) qosıq ayıwdan ibarat.

Aytip ketkenindey muzika miyraslarimizdiń tariyxın, baqsı jiarwlar dóretken dástanlardı, folklor qosıqlardı úyretiw zárúrligin kórdik. Qaraqalpaq xalqında milliy mádeniyatında salt dástúrleri, qosıqları ertekleri, ilimpazlar tárepinen izertlenip barmaqta. Salt sóziniń mániisi dástúr eldiń úrp ádeti menen baylanisli. Hár qanday eldiń mádeniy tariyxı, sol eldiń salt dástúr jirlarina bolgan qatnasi arqalı belgilenedi. Dástúr qosıqlarında hár bir xalıqtıń etnografiyalıq ózgeshelikleri, etnogroflar sol eldiń dástúr qosıqların jıynaydı. Yagniy eldiń dástúr qosıqların onıń taryxında qanday xalıq bolganlıgın hám qanday eller menen qarım qatnasta bolganlıgın, mádeniyatiniń qanday ekenin kórsetedi. Sonıń ushın belgili kritik V.G.Belinskiy` «Poeziya hámme waqıt tariyqa

sadiq. Hátte tariyxtiń ózi saqlay almay qalğan waqiyalardıń ózinde poeziya saqlap qaladı»-dep jazgan edi. Sonıń ushında salt dástúr qosıqları hár byuir xalıqtıń ómir tágdiri, jasagan jagdayı, tariyxıy dáwiri, geografıyaliq ortalıgı menen tabaqlas bolgan xalıq. Wómiriniń kóp jıllıq mádeniy miyraslariniń biri olardıń ayırımları erte zamanlardagi massagetler hám saklardıń otqa sıyınıp, xor menen qosıq aytıw dástúrlerin eske túsiredi. Gey paraları Orta aziyada arablar húkimranlıgı dáwirinen ádewir burıngı shaman dininiń belgileri menen baylanisli bolip keledi. Kórnekli qazaq jazıwshisi Sabiyt Muxanov shaman dinine baylanisli salt dástúr jirlariniń qazaq xalıq arasında da keń taralğanlıgın ayta kelip, «Shaman dininiń qaldıqları bolgan porqan shaqırıp zigir Salıw, tis awırıwın qosıq penen emlew, bádik aytısıw ólik penen sóylesiw xalıq awız eki ádebiyatında elege shekem saqlanıp kiyatır»-dep jazadı.

Bul pikirlerdi mádeniy tariyxı sóz dúrkini Qazaqlar menen ogada jaqın bolgan. Qaraqalpaq xalqınada engiziw múmkin. Qaraqalpaq ádebiyatında bul másele menen kóbirek shugillangan professor Q.Ayimbetov «Salt dástúr jirlari dep xalıqtıń salt dástúri menen baylanisli qosıq jirlarin aytamız»-degen edi.

REFERENCES

1. Omanullaev D., Nurmatov Q. «Umumiy urto ta`limninig davlat ta`lim standarti va uquv dasturi» T.1999 y.
2. Omanullaev D. «Umumiy ta`lim maktablari uchun musiqa dasturlari» T.1992 j.
3. Karmiov I. «Kadrlar tayarlaw boyinsha milliy bag`darlama» T.1997j.
4. Du`ysenova T. S.Kenjebaeva «Mekteplerde muzikaliq ta`rbiya». «bilim» 2003j.
5. Omarova A. SCHOOL CHEERS THROUGH MUSIC PROFESSIONAL DIRECTION //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 151-156.
6. Qıslawbayevna O. A. Umumiy ORta TaLim Maktablarida Sinfdan Tashqari Musiqa ToGaragining Maqsadi Va Vazifalari //Miasto Przyszłości. – 2023. – T. 40. – С. 105-107.
7. Qıslawbayevna O. A. The Influence of Music on the Human Body //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 5. – С. 30-32.
8. Omarova, A., & Shamurodova, M. (2023). APPLICATION OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS WHEN TEACHING A MUSIC LESSON. *Modern Science and Research*, 2(12), 185–189.
9. Ануаровна О. Р. ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚ КУЙЛАРИ ВОСИТАСИДА БОЛАЛАР ИЖОДҚОРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ. – 2023.
10. Omarova, A. (2023). UNIQUE CHARACTERISTICS AND STRUCTURE OF MUSIC LESSONS IN KINDERGARTEN. *Modern Science and Research*, 2(9), 446–448.
11. Омарова А. К. Национальное в современном композиторском творчестве: к проблеме интерпретации песенного первоисточника //Керуен. – 2021. – Т. 71. – №. 2. – С. 18-27.
12. Омарова А. ПРИМЕНЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ТЕОРИИ КАРАКАЛПАКСКОЙ МУЗЫКИ //Интернаука. – 2021. – Т. 6. – №. 182 часть 1. – С. 52.

13. Омарова А. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ //Матрица научного познания. – 2021. – №. 3-2. – С. 162-164.
14. Омарова А. К. и др. KAZAKH ELITE AND MUSIC (1920-1930) //Научный журнал «Вестник НАН РК». – 2021. – №. 3. – С. 208-213.
15. Kislabayevna O. A. THE PECULIARITIES OF THE METHODS OF TEACHING CONDUCTOR SCIENCE //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 9. – №. 12. – С. 1086-1090.
16. Уразимова Т. В., Надырова А. Б. Эстетическое воспитание-основа формирования личности //Научные исследования. – 2017. – №. 1 (12). – С. 68-69.
17. Надырова А. Б. Основа воспитания творческой личности //Наука и образование сегодня. – 2017. – №. 2 (13). – С. 75-76.
18. Nadirova A., Ayarova H. MUSICAL SOUND AND ITS CHARACTERISTICS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 1170-1173.
19. Nadirova A., Nuratdinova A. MUSIC IN THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY DEVELOPMENT THE ROLE OF EDUCATION //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 1166-1169.
20. Надырова А. РОЛЬ МУЗЫКАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ: Надырова Айгуль Базарбаевна, доцент кафедры «Музыкальное образование» Нукусского государственного педагогического института имени Ажинияза //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2022. – №. 1. – С. 122-129.
21. Bazarbayevna N. A. Textbook functions in the development of cognitive independence of future music teachers //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 2. – С. 173-178.
22. Надырова А. Б. и др. Қарақалпақ театр өнерининг пайда болуы хэм раўажланыўына тийкар салыўшылар //Молодой ученый. – 2020. – №. 24. – С. 543-545.
23. Надырова А. Б. РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕГО МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ: Надырова Айгуль Базарбаевна, доцент кафедры музыкальное обучение Нукус Государственный педагогический институт //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 6. – С. 193-196.
24. Надырова А. Б. Профессиональная компетентность учителя музыки //Проблемы и перспективы формирования педагогической культуры у студентов в условиях реализации профессионального стандарта педагога. – 2016. – С. 53-54.